

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY TARBIYA HAQIDA QARASHLARI.

*Abdullayev Muxammadimin Egamberdiyevich Andijon davlat universiteti
Psixologiya va pedagogika kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD) Turg‘unov Dostonbek Rustamjon o‘g‘li
Turon universiteti Andijon filiali Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi
2-bosqich magistranti*

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi Mahmudxo‘ja Behbudiyning (1875–1919) tarbiya va ma‘rifatga oid qarashlari atroflicha tahlil qilinadi. O‘zbek jadidchilik harakatining yetakchi namoyandasi sifatida Behbudiyning eskirgan ta‘lim tizimini tanqid qilishi, yangi usul maktablarini tashkil etishi, zamonaviy o‘quv dasturlari va darsliklarni joriy etishi, shuningdek, ma‘naviy-axloqiy va siyosiy tarbiya borasidagi g‘oyalari o‘rganiladi. Tezda uning milliy uyg‘onish va mustaqillik g‘oyalarini targ‘ib qilishda matbuot va teatrning rolini tushunishi hamda bu boradagi faoliyati yoritiladi. Tadqiqot Behbudiyning ta‘limga oid qarashlarining bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi, ayniqsa yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs etib tarbiyalashda uning merosi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadidchilik, tarbiya, ma‘rifat, yangi usul maktablari, "Oyina" jurnali, siyosiy ta‘lim, ma‘naviy-axloqiy tarbiya, milliy uyg‘onish

Abstract

This thesis thoroughly analyzes the views of Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875–1919) on education and enlightenment. As a leading figure of the Uzbek Jadidism movement, Behbudiy's critique of the outdated education system, his establishment

of new-method schools, the introduction of modern curricula and textbooks, and his ideas on moral-ethical and political education are examined. The thesis also highlights his understanding of the role of the press and theater in promoting national awakening and independence, as well as his activities in this regard. The study demonstrates the continued relevance of Behbudiy's educational views today, particularly the significant importance of his legacy in fostering comprehensively developed individuals among the youth.

Keywords: Mahmudkhoja Behbudiy, Jadidism, education, enlightenment, new-method schools, "Oyina" journal, political education, moral-ethical education, national awakening

Аннотация

В данном тезисе всесторонне анализируются взгляды Махмудходжи Бехбудий (1875–1919) на воспитание и просвещение. Изучаются критика Бехбудием устаревшей системы образования, как ведущим представителем узбекского движения джадидизма, его создание новометодных школ, внедрение современных учебных программ и пособий, а также его идеи в области духовно-нравственного и политического воспитания. В тезисе также освещается его понимание роли прессы и театра в пропаганде идей национального возрождения и независимости, а также его деятельность в этом направлении. Исследование показывает, что взгляды Бехбудия на образование сохраняют свою актуальность и сегодня, особенно его наследие имеет важное значение для всестороннего воспитания молодежи.

Ключевые слова: Махмудходжа Бехбудий, джадидизм, воспитание, просвещение, новометодные школы, журнал "Ойна", политическое образование, духовно-нравственное воспитание, национальное возрождение

Kirish

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875–1919) o‘zining ma‘rifatparvarlik, publitsistik va dramaturgik faoliyati bilan chuqur iz qoldirgan yetakchi jadid namoyandalaridan biridir [1, 4, 5]. Uning davrida mintaqadagi ta‘lim tizimi eskirgan bo‘lib, jamiyat taraqqiyotiga to‘siq bo‘layotgan edi [4]. Behbudiy millatni qoloqlikdan qutqarish va mustaqillikka erishishning yagona yo‘li "millatni ma‘rifat bilan qurollantirish" ekanligiga qat‘iy ishongan [1]. Uning "Ma‘rifatsiz xalqning kelajagi yo‘q" degan mashhur iborasi uning ta‘limga bo‘lgan qarashlarining mohiyatini aks ettiradi [4].

Ushbu tezisning maqsadi Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiya haqidagi qarashlarini tizimli tahlil qilish va baholashdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Mahmudxo‘ja Behbudiyning hayoti va ijodi O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng keng ko‘lamda o‘rganilib, uning milliy ma‘rifat va taraqqiyot yo‘lidagi xizmatlari e‘tirof etilgan [6]. Olimlar uni ma‘rifatparvar, publitsist, dramaturg va ijtimoiy islohotchi sifatida tan olishgan [4, 5].

Tadqiqotlar Behbudiyning yangi usul maktablarini tashkil etishdagi kashshoflik rolini, zamonaviy fanlarni o‘quv dasturlariga kiritishdagi sa‘y-harakatlarini, shuningdek, "Oyina" jurnali kabi matbuot vositalari orqali o‘z g‘oyalarini targ‘ib qilganini ko‘rsatadi [1, 4, 5]. Uning "Padarkush" dramasi orqali eskirgan qarashlarni tanqid qilib, yangi tafakkurni rag‘batlantirgani ham alohida qayd etilgan [2, 5].

Professor Begali Qosimov Behbudiyning siyosiy ta‘limga oid g‘oyalarini chuqur o‘rganish zarurligini ta‘kidlagan [3]. Behbudiyning yoshlarni siyosiy partiyalar ideologiyalari va mavjud siyosiy tizim bilan tanishtirishga urg‘u bergani, shuningdek, siyosiy plyuralizmni targ‘ib qilgani zamonaviy tadqiqotlarda ham o‘z aksini topgan [3].

Metodologiya

Ushbu tezisda Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiya haqidagi qarashlarini tahlil qilish uchun sifatli tadqiqot yondashuvi qo‘llaniladi. Tadqiqotning asosiy metodologik tamoyillari quyidagilardan iborat:

Tarixiy-qiyosiy tahlil: Behbudiyning g‘oyalari o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekstida o‘rganiladi. Uning yangi usul maktablari an'anaviy ta'lim tizimi bilan qiyoslanib, jadidchilik harakatining umumiy yo‘nalishidagi o‘rni aniqlanadi [4].

Mantiqiy-deduktiv yondashuv: Behbudiyning turli asarlari, maqolalari va faoliyatidan umumiy pedagogik va tarbiyaviy prinsiplar chiqariladi. Uning ta'lim, ma'naviyat va siyosatga oid qarashlari o‘rtasidagi ichki bog‘liqliklar ochib beriladi.

Natijalar va tahlil

Mahmudxo‘ja Behbudiyning tarbiya haqidagi qarashlari millatni qoloqlikdan qutqarish va taraqqiyotga yetaklashga qaratilgan keng qamrovli falsafani tashkil etadi. Uning qarashlari bir necha asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

Behbudiyn o‘z davridagi eskirgan ta'lim tizimini qattiq tanqid qilgan [4, 6]. Uning fikricha, millatning kelajagi zamonaviy bilimlar bilan qurollangan yoshlarga bog‘liq edi. Shu sababli, u 1903-yilda Samarqandda birinchi "yangi usul maktabi"ni tashkil etgan [1, 4, 5]. Bu maktablarda an'anaviy ta'limdan farqli o‘laroq, tezkor arab alifbosini o‘rgatish bilan birga, matematika, geografiya, tarix va tabiiy fanlar kabi zamonaviy fanlar ham o‘qitilgan [4, 5]. Behbudiyn o‘quv dasturlarini ishlab chiqqan va "Risolai asbobi savod", "Risolai jug‘rofiyai umroniy", "Risolai jug‘rofiyoyi Rusiy", "Kitobat ul-atfol", "Amaliyoti islom", "Tarixi islom" kabi darsliklar yaratgan [6]. U o‘g‘il va qiz bolalar uchun ta'limning muhimligini ta'kidlab, bilimli avlodni shakllantirishga intilgan [5]. Uning "Ma'rifatsiz xalqning kelajagi yo‘q" degan g‘oyasi uning ta'limga bo‘lgan fundamental yondashuvini aks ettiradi [4].

Behbudiy ma'naviy-axloqiy tarbiyani shaxs kamolotining ajralmas qismi deb bilgan. U oilaning yoshlarga halollik, hurmat, mas'uliyat kabi qadriyatlarni singdirishdagi muhim rolini alohida ta'kidlagan [2]. Uning fikricha, oilaviy tarbiya yoshlarda manmanlik, dangasalik va adolatsizlik kabi salbiy xislatlarning oldini olishda hal qiluvchi ahamiyatga ega [2]. Behbudiy diniy va zamonaviy bilimlarni uyg'unlashtirishni yoqlagan [2]. Uning "Padarkush" dramasi eskirgan qarashlarni tanqid qilib, yangi tafakkur va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishga xizmat qilgan [2, 5].

Behbudiy yoshlarni nafaqat bilimli, balki madaniyatli va siyosiy faol bo'lishga chaqirgan [3].

Muhokama

Mahmudxo'ja Behbudiyning tarbiya haqidagi qarashlari o'z davri uchun inqilobiy bo'lib, milliy uyg'onish harakatining asosini tashkil etgan. Uning ta'lim falsafasi zamonaviy bilimlar, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va siyosiy ongini uyg'unlashtirgan yaxlit tizimni ifodalaydi. Behbudiyning asosiy maqsadi bilimli, axloqli va faol fuqarolardan iborat mustaqil va taraqqiy etgan millatni shakllantirish edi.

Uning yangi usul maktablarini tashkil etishi va zamonaviy fanlarni o'quv dasturlariga kiritishi, shuningdek, darsliklar yaratishi an'anaviy, eskirgan ta'lim tizimiga qarshi qaratilgan dadil qadam bo'ldi [4, 6]. Bu harakatlar nafaqat ta'limni modernizatsiya qilishga, balki millatning intellektual salohiyatini oshirishga ham xizmat qildi. Behbudiyning oilaning ma'naviy-axloqiy tarbiyadagi o'rniga bergan urg'usi, ayniqsa globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni saqlab qolish va yoshlarning ongini "zaharlanish"dan himoya qilish zarurati kuchaygan bugungi kunda ham nihoyatda dolzarbdir [2]. Uning "Padarkush" dramasi orqali ijtimoiy illatlarni tanqid qilishi va axloqiy me'yorlarni targ'ib etishi san'atning tarbiyaviy kuchidan foydalanishning yorqin namunasidir [2, 5].

Siyosiy ta'limga oid qarashlari Behbudiyning uzoqni ko'ra bilganligini ko'rsatadi.

Xulosa

Ushbu tezisda Mahmudxo'ja Behbudiyning tarbiya haqidagi qarashlari atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Behbudiyning ta'lim falsafasi zamonaviy bilimlarni egallash, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish va siyosiy ongni shakllantirishni o'z ichiga olgan yaxlit va keng qamrovli tizim bo'lgan. Uning yangi usul maktablarini tashkil etishi, darsliklar yaratishi, matbuot va teatr orqali ma'rifatni targ'ib qilishi millatni qoloqlikdan qutqarish va mustaqil kelajakni qurishga qaratilgan edi.

Behbudiyning qarashlari o'z davri uchun inqilobiy bo'lib, milliy uyg'onish harakatining asosini tashkil etdi. Uning oilaning tarbiyadagi roli, siyosiy plyuralizm va ko'p tillilikka oid g'oyalari bugungi kunda ham O'zbekistonda yoshlarni har tomonlama yetuk, bilimli va faol fuqarolar etib tarbiyalashda dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Abdullayeva, M. (2021). Mahmudxo'ja Behbudiyning ma'rifatparvarlik faoliyatida ta'lim-tarbiya masalalari. Fan va ta'lim ilmiy-metodik jurnali, (2), 123-127. – <https://uzjournals.edu.uz/fanvataim/>

[2] Xolmatova, N. (2022). Mahmudxo'ja Behbudiyning pedagogik qarashlari va ularning zamonaviy ta'limdagi ahamiyati. Pedagogika va psixologiya ilmiy-amaliy jurnali, (3), 89-93. – https://sciencebox.uz/index.php/pedagogika_psixologiya

[3] Norqulov, A. (2023). Mahmudxo'ja Behbudiyning ma'rifiy-pedagogik qarashlari va ularning milliy ta'lim tizimini rivojlantirishdagi o'rni (Pedagogika

fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati). O'zbekiston Milliy universiteti. – <https://nuu.uz/uz/menu/dissertatsiya-ishlari>

[4] Qodirov, S. (2020). Jadid ma'rifatparvari Mahmudxo'ja Behbudiyning axloqiy tarbiya haqidagi g'oyalari. Sharqshunoslik jurnali, (4), 112-117. – <https://sharqshunoslik.uz/index.php/journal>

[5] Ergasheva, D. (2021). Mahmudxo'ja Behbudiyning ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotchilik g'oyalari. O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари, (1/2), 205-209. – <https://nuu.uz/uz/menu/nuu-xabarлари>